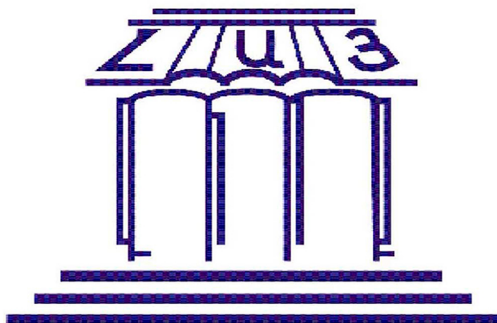

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՄԱՃԿԱԼ ՇՄԱՎՈՆ

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

(ՆՐԱ ԾՆՆԴՅԱՆ 60-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ)

891.99.092 Թու. հաշվ. ա. հ.
Մ-21

ՍԱԳՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ—1929

891.99.092 բումբակյան 49

Մ-21

NOV 2011

ՄԱՃԿԱԼ ՇՄԱՎՈՐ

աչ

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

(ՆՐԱ ԾՆԵԴՅԱՆ 60-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ)

■■■■■■■■

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1929

ՊԵՏՏՐՈՍԻ II ՏՊԱՐԱՆ
ՅԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Հրատ. № 954 Գ. № 302

Տիրած 2,000

Դրանեպլար № 1767 (բ.)

1079

42

I

ՀՈՎ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԸ

Հովհաննես Թումանյանը ծնվել է Լոռի գա
վառի Դսեղ գյուղում: Նրանց ցեղը համարվում
է հին—«պատմական»: Ասում են, վոր գյուղի
ել նրանց նախնիքների հիմնածն է: Հենց այժմ
գյուղում նրանք—Թումանյանները շատ-շատ են:

Հով. Թումանյանի հայրը գյուղի քահանա
յեր, և թե գյուղում, թե շրջանում խոշոր ազդե-
ցութիւն ունեցող մի մարդ: Թումանյանը իր
ծնողների առաջին զավակն էր, ուստի և նրան
շատ եյիս սիրում ու փափայում:

Ս. վորել սկսել է իրենց գյուղի «տեր-թո-
գիկյան» դպրոցում, տիրացու Սահակի մոտ,
բայց, ինչպես չէ, հոռւ է, բայց տառերից ու
միջանի չեղեղեցական փոխ-երից ավելի մեծ չի
յեղ լ նրա ստացած ուսումը եւ դպրոցում:

Եւ ժամանակ Ս. եւ փափայում (նախկին
Ջալալ ողում) Տիգրան Դավիթի անունով մի
մարդ կանոնավոր դպրոց էր բացել—ծխական
դպրոցների ծրագրով ու կարգեր վ. 10 տարեկան
Հովհաննեսին հայրը տանում է այդ դպրոցը:

Նրա մանկության և պատանեկության մասին շատ քաներ են պատմում: Նա չեղել է նվազ քայց չարաճճի ու անհանգիստ: Դեռ մանուկ հասակում, ասում են, շարունակ լաց եր լինում, մինչ այն աստիճան, վոր տնեցիներին քնել չեք թողնում: Իբրև գյուղացու չերեխա, նա պետք է մասնակցեր գյուղական ամեն տեսակի աշխատանքներին, բայց նա չեր սիրում վորեւ ծանր ու չերկարատև աշխատանք, ամեն անգամ մի բան կորցնում եր կամ փչացնում: Նա միայն մի բան եր սիրում. սարում թե դաշտում՝ թափառել, ման գալ, կամ իր հասակակիցների հետ խաղեր սարքել, թեկուզ այդ խաղերից տուժեր իրենց ու հարևանների անտեսությունը: Շատ եր սիրում, մանավանդ, սարերում, անտառներում վորսի գնալ—եղ արդեն ավելի մեծ հասակում,—չերբ ամառները վերադառնում եր գյուղը:

Ստեփանավանում սովորելիս նա աչքի չեր ընկնում թե իբրև աշակերտ՝ իր առաջադիմությունամբ և թե իբրև ընկեր՝ իր վերաբերմունքով: Հենց եղ ժամանակ ել յերևան է գալիս նրա բանաստեղծական շնորհքը: Վերին աստիճանի գգայուն ու տարվող-հափշտակվող պատանի լինելով, նա 12 տարեկան հասակում սիրահարվում է իր դպրոցական ընկերուհիներից մեկին:

Ահա իր այդ առաջին սիրո ու սիրունուն նվիրած նամակ-վոտանավորն է, վոր իբրև պատանեկական փորձ հասել է մեզ: (Թեև, ինչպես ինքն եր պատմում, «77-78 թվականների պատերազմի ժամանակ աշուղների յերգերին զանազան տներ ելի ավելացնում և չեղբորս հետ յերգում»): Այդ նամակ-վոտանավորը չերկար ժամանակ տպված չկար, բայց մոտ ընկերները բերնե-բերան լսելով տարածել ելին:

Դիչ է մնում այդ վոտանավորների համար, վոր պատանի Թումանյանը գրել է իր սիրածին, «ռոզգլիներով ծեծեն» ու խայտառակեն, բայց ուսուցչուհու միջնորդութամբ ազատվում է:

Մինչև այժմ ել ես դեպքի մասին հիշում ու պատմում են Ստեփանավանում նրա հասակակիցները:

Ստեփանավանից պատանի Թումանյանն անցնում է Թիֆլիս և մտնում Ներսիսյան դպրոց: Այստեղ արդեն ավելի մեծահասակ պատանիների հետ շփվելով և կարդալով, նրա բանաստեղծական շնորհքն ավելի չե զարգանում, մանավանդ դպրոցական հանդեսների ու հավաքովյալների ժամանակ նա կարդում է իր վոտանավորները:

Ինչ-վոր դժբախտ դեպքի պատճառով նա

ընդհարվում է ուսուցիչներից մեկի հետ և ըստիպված հեռանում է դպրոցի V դասարանից։ Այնուհետև սկսվում է նրա կյանքի բավական ծանր մի շրջանը, չերբ նորահաս յերիտասարդն ստիպված է լինում, բանաստեղծի զգայուն սիրտը կրճըռւմ, մի կտոր հացի համար ես ու են կողմն ընկնել։ Նա լինում է կոնսիստորիալի (հոգևոր բարձրագույն գորանցման ատյան, ինչպես մեր աշխարհի կենտրոնական Ձագսը) գրագիր, խանութի գործակատար և ելի նման գործեր է անում։ Սակայն և վոչ մի տեղ նա չերկար չի մնում։ 1887 թվին լույս է տեսնում նրա բանաստեղծությունների առաջին տետրակը, վոր միանգամից զբաղում է բոլորի ուշադրությունը։

Գրելով եղ ժամանակվա հանդեսներում և պարբերականներում, նա հետզհետե խոշոր շնորհքի տեր բանաստեղծի հուշակ է ձեռք բերում և այնուհետև ապրում է զուտ գրական աշխատանքով։ 1900-ական թվականներին նա արդեն մեր ականավոր և օրինակելի բանաստեղծներից մեկն էր։ Իբրև մարդ չափազանց բարի ու զվարճախոս էր։

Ճիշտ է, ամեն մի թեկուզ թեթև բան ազդում էր նրա զգայուն սրտին, սակայն նա միշտ սրամիտ կերպով կարողանում էր փրկիսոփայեջ այդպիսի դեպքերում։

Հայ գրողներից չափազանց մոտ էր Ղ. Աղայանին։ Նա շատ հյուրասեր մարդ էր ու սրտաբաց։ Սաստիկ սիրում էր մտերմական խոսք ու զրույց։ Անսահման սրամիտ էր ու չերբեք նույն միտքը նույն ձևով և բառերով չեր կրկնիլ։ Խնջույքների ժամանակ նա միշտ սեղանապետ կլիներ և առականերով ու ինքնահնար—հանպատրաստից ասած վոտանավորներով կզվարճացներ բոլորին։

1905 թվականի հայ-թուրքական ընդհարումների ժամանակ Լոռու և Ղազախի սահմանակից սարերում նա իր մեծ ազդեցությունը կարողացավ կոտորածների առաջն առնել։

Ընդհանրապես ժամանակակից հասարակական կյանքում նա մեծ հարգ ունեւր։ 1921 թվին Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո—երբ դաշնակներն ավանտյուրա սարքեցին, Թումանյանը զայրուլթով լցվեց նրանց դեմ, Թիֆլիսից անցավ Յերևան՝ հասկացնելու նրանց արածի անմիտ ու կործանարար լինելը. սակայն նրան չհասկացան ու չլսեցին։

1923 թվին հիվանդացավ բավական ծանր և Թիֆլիսից գնաց Մոսկվա՝ բժշկվելու, բայց արդեն ուշ էր, և 23 թվի մարտին մեռավ Մոսկվայում։

Նրա մարմինը փոխադրեցին Թիֆլիս ու

մեծ հանդիսավորությամբ թաղեցին իր բարեկամ Ղ. Աղայանի մոտ:

II

ԱԶԴԵՅՈՒՅՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հով. Թումանյանի վրա, իբրև բանաստեղծի, ամենից շատ ազդել է իր հայրենի յերկրի—
Հոռու լեռների, ձորերի ու անտառների բնությունը:

Ահեղագոչ «գիժ» Դեբեան իր փրփրադեզ ալիքներով և անվերջ «վաշ»-«վիշ»-ով, «Հուռ ու խավարչտին» ձորը իր բազմաթիվ ալքերով ու ուղղաձիգ ժայռերով, մանավանդ հսկայակերպ լեռներն իրենց աղբյուրներով ու սիլավետ լանջերով, միմյան անտառներն իրենց սոսափյունով ու յեղջերու-վարսերով, ազդել են մեր բանաստեղծի վրա: Ու նրա բանաստեղծությունների մեջ ես բոլորը հանդես են գալիս աննման գեղեցկությամբ, շնորհքով ու մանրամասն: Շատ մեծ ազդեցություն են ունեցել նրա հոգու վրա և այդ լեռներում ապրող գյուղական ժողովրդի պարզ ու անպաճույճ կյանքն ու կենցաղը:

Այդ ժողովրդի նահապետական սովորություններն ու ազաթները, այդ սովորությունների լավ ու վատ հատկանքները, լեռնականների «անկեղծ ատելն ու սրտանց սիրելը», վորսն ու

հյուրասիրությունը, աշխատանքն ու ապրուստը, բոլորը, բոլորը ազդել են նրա վրա և ապագայում հանդես յեկել նրա յերկերում:

Անշուշտ նրա վրա ազդել են թե հայ և թե ոտար բանաստեղծներից շատերը: Ինքն ասում էր, թե սկզբում շատ է սիրել Լեւմոնտովի գրվածքները, իսկ մշտապես սիրում ու կարդում էր Շեքսպիրի յերկերը, բայց անշուշտ նրա վրա խոշոր ազդեցություն են ունեցել և Ղ. Աղայանը և ռուսական այլ գրողներ, հատկապես Պուշկինը, վորի միքանի կտորը թարգմանել է շատ հաջող:

Նա հավագանց շատ էր կարդացել, հատկապես բանաստեղծական գրվածքներ թե ռուս, թե չեվրոպական և թե արևելյան գրականությունից: Ու այդ բոլորը նա կարդում էր ռուսերեն, վորովհետև ուրիշ լեզու չգիտեր: Շատ են ազդել նրա վրա—իր կյանքի վերջին որերում—արևելքի վշտոտ բանաստեղծները:

III

ԻՆՁԻ՞ ՄԱՍԻՆ Ե ԳԻԵԼ

Ամենից առաջ, ամենից շատ և ամենից լավ Հով. Թումանյանը գրել է բնության—գյուղի և գյուղում ապրող մարդկանց մասին: Բնության թե հիացնող, սքանչացնող տեսարանները, թե

ա՛հ ազդող ու սոսկալի պատկերները, թե առա-
վտարան ծեղն ու շաղը, թե լերեկոյան մթըն-
շաղն ու ստվերները, նա նկարագրել է ենքան
բնական, ենքան հարադատ, վոր կարգացողը
կենդանի պատկերացում է ստանում, մանավանդ
յեթե նա իրականում տեսել է եդ պատկեր-
ները: Այսպես նրա տենչանքն ու փափագը միշտ
լեռներն են, միշտ ձորն ու անտառն է, ու նա
իր գիրքը հենց դրանով էլ սկսում է.

«Լեռներ, ներշնչված դարձյալ ձեզանով,

Թընդում է հոգիս աշխուժով լըցված...

Գյուղական կյանքի, նիստուկացի, կենցաղի
բոլոր կողմերը հանդես են գալիս նրա չերկերում:
Կոպիտ ու վայրենի սովորութիւնները—ինչպես
9 տարեկան Մարտին վիթխարի լեռնականի հետ
ամուսնացնելը, աժդահա, անվախ Սաքոյի խե-
ղագորութիւնը տխմար և անիմաստ սնոտիա-
պաշտութիւնների ազդեցութեան տակ, հասա-
քակ ագաթը խախտելու համար չերկու սիրած-
ների միմյանցից բաժանելն ու վրեժը հանելն
սպանութեամբ, մի խոսքով՝ ա՛յն ամենը, ինչ կար
են ժամանակ (սրանից 30—40 տարի առաջ)
Լոռվա սարերում ու ձորերում տեղ են գտել
մեր բանաստեղծի գրվածներում. ու ենքան
շնորհալի ու ազդու ձևով, վոր միշտ էլ սիրով
կարդացվում են և դեռ շատ չերկար ժամանակ
կկարդացվեն:

Են ժամանակ, չերթ Թումանյանն եր գրում,
ամենքը կա՛ն համարչա ամենքը ազգասեր էյին,
և հասարակութեան ղեկավարող գասերի կամ
գասակարգի ուշքն ու միտքը իբր թե ազգի ցամփ
ու վիշտն եր: Թումանյանը չեր կարող անմասն
մնալ եդ բանից, ու նա գրում է մի շարք վո-
տանավորներ ազգի ցավ ու վշտի մասին: Գրում
է հա՛յ ցեղի կրած տառապանքների, նրա այժը-
մյան սև որի և ապագայի լուսապայծառ որվա
մասին: Այսպես, որինակ՝

«Գնան բարով, այ ուխտավոր,

Յերանի քեզ, հա՛յ ուխտավոր,

Վոր կարոտով ու սիրառատ

Ուխտ ես գնում դեպ Արարատ»:

Մի ուրիշ տեղ՝

«Հայոց վիշտը անհուն մի ծով,

Ուղար մի ծով ահագին,

Են սև ծովում տառապելով

Լող է տալիս իմ հոգին»:

Իհարկե, լուսավոր ու լավ ապագան նա հայե-
րի համար ենպես չեր հասկանում, ինչպես մենք
ենք հասկանում ա՛յժմ.—զուցե նրա ցանկացած
ապագան հեռու չեր մի այլ գրողի՝ Բաֆֆու
տեսչացած քրեստոնեական սոցիալիստական
գրախտից, բայց թե մենք եդ բանում նրան մե-
ղադրել չենք կարող. եդպես էլին են ժամանակ

մեծ հանդիսավորութիւնով թաղեցին իր բարեկամ Ղ. Աղայանի մոտ:

II

ԱՁԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հով. Թումանյանի վրա, իբրև բանաստեղծի, ամենից շատ ազդել է իր հայրենի յերկրի— Լոռու լեռների, ձորերի ու անտառների բնութիւնը:

Ահեղագոչ «գիժ» Դերեան իր փրփրադեղ ալիքներով և անվերջ «վաշ»-«վիշ»-ով, «Լոռու ու խավարչտին» ձորը իր բազմաթիվ այրերով ու ուղղաձիգ ժայռերով, մանավանդ հսկայակերպ լեռներն իրենց աղբյուրներով ու սիգավետ լանջերով, միջին անտառներն իրենց սոսափյունով ու յեղջերու-վարսերով, ազդել են մեր բանաստեղծի վրա: Ու նրա բանաստեղծութիւնների մեջ ես բոլորը հանդես են գալիս աննման գեղեցկութեամբ, շնորհքով ու մանրամասն: Շատ մեծ ազդեցութիւն են ունեցել նրա հոգու վրա և այդ լեռներում ապրող գյուղական ժողովրդի պարզ ու անպաճույճ կյանքն ու կենցաղը:

Այդ ժողովրդի նահապետական սովորութիւններն ու աղաթները, այդ սովորութիւնների լավ ու վատ հետևանքները, լեռնականների «անկեղծ ատենն ու սրտանց սիրելը», վորսն ու

հյուրասիրութիւնը, աշխատանքն ու ապրուստը, բոլորը, բոլորը ազդել են նրա վրա և ապագայում հանդես յեկել նրա յերկերում:

Անշուշտ նրա վրա ազդել են թե հայ և թե ռուս բանաստեղծներից շատերը: Ինքն ասում էր, թե սկզբում շատ է սիրել Լերմոնտովի գրվածքները, իսկ մշտապես սիրում ու կարդում էր Շեքսպիրի յերկերը, բայց անշուշտ նրա վրա խոշոր ազդեցութիւն են ունեցել և Ղ. Աղայանը և ռուսական այլ գրողներ, հատկապես Պուշկինը, վորի միջանի կտորը թարգմանել է շատ հաջող:

Նա հաճապանց շատ էր կարդացել, հատկապես բանաստեղծական գրվածքներ թե ռուս, թե չեվրոպական և թե արևելյան գրականութիւնից: Ու այդ բոլորը նա կարդում էր ռուսերեն, վորովհետև ուրիշ լեզու չգիտեր: Շատ են ազդել նրա վրա— իր կյանքի վերջին տրեւում— արևելքի վշտոտ բանաստեղծները:

III

ԻՆՁԻ՞Ս ՄԱՍԻՆ Ե ԳՐԵԼ

Ամենից առաջ, ամենից շատ և ամենից լավ Հով. Թումանյանը գրել է բնութիւն— գյուղի և գյուղում ապրող մարդկանց մասին: Բնութիւն թե հիացնող, սքանչացնող տեսարանները, թե

ահ ազդող ու սոսկալի պատկերները, թե առա-
վոտյան ծեղն ու շաղը, թե լեռեկոյան մթըն-
շաղն ու սավերները, նա նկարագրել է ենքան
բնական, ենքան հարադատ, վոր կարգացողը
կենդանի պատկերացում է ստանում, մանավանդ
յեթե նա իրականում տեսել է եղ պատկեր-
ները: Այսպես նրա տենչանքն ու փափագը միշտ
լեռներն են, միշտ ձորն ու անտառն է, ու նա
իր գիրքը հենց դրանով էլ սկսում է.

«Լեռներ, ներշնչված դարձյալ ձեզանով,
Թընդում է հոգիս աշխուժով լրցված...»

Գյուղական կյանքի, նիստուկացի, կենցաղի
բոլոր կողմերը հանդես են գալիս նրա չերկերում:
Կոպիտ ու վայրենի սովորությունները—ինչպես
9 տարեկան Մարոյին վիթխարի լեռնականի հետ
ամուսնացնելը, աժդահա, անվախ Սաքոյի խե-
ղաքարությունը տխմար և անիմաստ սնոտիա-
պաշտությունների ազդեցության տակ, հառա-
քակ ադաթը խախտելու համար չերկու սիրած-
ների միմյանցից բաժանելն ու վրեժը հանելն
սպանությամբ, մի խոսքով՝ այն ամենը, ինչ կար
են ժամանակ (սրանից 30—40 տարի առաջ)
Հոռվա սարերում ու ձորերում տեղ են գտել
մեր բանաստեղծի գրվածներում. ու ենքան
շնորհալի ու ազդու ձևով, վոր միշտ էլ սիրով
կարդացվում են և դեռ շատ չերկար ժամանակ
կկարդացվեն:

Նն ժամանակ, չերը Թումանյանն էր գրում,
ամենքը կամ համարյա ամենքը ազգասեր էյին,
և հասարակության ղեկավարող դասերի կամ
դասակարգի ուշքն ու միտքը իբր թե ազդի ցամ-
ուս վիշտն էր: Թումանյանը չեր կարող անմասն
մնալ եղ բանից, ու նա գրում է մի շարք վո-
տանավորներ ազգի ցավ ու վշտի մասին: Գրում
է հալ ցեղի կրած տառապանքների, նրա այժը-
մյան սև որի և ապագայի լուսապայծառ որվա
մասին: Այսպես, որինակ՝

«Գնան բարով, այ ուխտավոր,
Յերանի քեզ, հալ ուխտավոր,
Վոր կարոտով ու սիրառատ
Ուխտ ես գնում դեպ Սրարատ»:
Մի ուրիշ տեղ՝

«Հայոց վիշտը անհուն մի ծով,
Խավար մի ծով ահագին,
Նն սև ծովում տառապելով
Լող է տալիս իմ հոգին»:

Իհարկե, լուսավոր ու լավ ապագան նա հայե-
րի համար ենպես չեր հասկանում, ինչպես մենք
ենք հասկանում այժմ.—զուցե նրա ցանկացած
ապագան հեռու չեր մի այլ գրողի՝ Բաֆֆու
տենչացած քրեստոնեական սոցիալիստական
դրախտից, բայց թե մենք եղ բանում նրան մե-
ղադրել չենք կարող. եղպես ելին են ժամանակ

ամենքը, եղպես եր նրա ստացած կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը:

Նրա գրվածքների մի մասն ել կազմում են փիլիսոփայական խորհրդածութիւնները—բանաստեղծական ձևով գրված. շատ չեն գրանք, բայց արևելյան բանաստեղծների մտորելու և ամեն մի յերևութի փիլիսոփայական բացատրութիւն տալու կնիքն են կրում իրենց վրա:

Գեղեցիկ են ու տաղանդավոր մեր բանաստեղծի մանկական-պատանեկական գրվածքները, նրանց թվում և նրա լեզենդաները—ժողովրդական ավանդութիւնները, ինչպես, որինակ, Շունն ու կատուն, Անիծած հարսը, Անբախտ վաճառականներ, Չարի վերջը և այլն:

Ձկա հայերեն իմացող մի մարդ—մանուկ, պատանի թե հասակավոր, վոր չիմանա թուամանյանի մանկական վոտանավորներից—պոեմներինց ու ավանդութիւններից միջանիսը: Ենքան գրավիչ, ենքան սիրուն են գրված եգ գրվածքները, վոր գրականութեան մեջ նմանը չունեն—յեթե չհաշվենք իր բարեկամ Աղայանի վոտանավորներն ու յերգերը:

Թումանյանի գրվածքների մեջ մի ուրիշ մասն ել կա, վոր համարյա թե չկա իր ժամանակակից մյուս բանաստեղծների գրվածքներում. դա աշխատավոր ժողովրդի թեկուզ լուռ ու

խոնարհ տրտունջն ու բողոքն է: Ահա ինչ և ինչի մասին է գրում Հով. Թումանյանը:

IV

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԳՐՈՒՄ

Թումանյանը մեծ ու շնորհալի բանաստեղծ և հենց նրանով, վոր իր ասածները տալիս է պատկերներով: Թե մարդկային հոգու ներքին զգացումները, թե բնական արտաքին յերևույթները նա պատկերավորում է, մարմնացնում է և արտահայտում է գեղեցիկ ձևերով ու սիրուն բառերով:

Նա ավելի շատ պատմող է, համով, գրավիչ պատմող: Ճիշտ է, նա ունի անհատական զգացմունքներ արտահայտող, ապրումներ տվող վոտանավորներ, բայց նրա գրվածքների մեծ մասն մեջ ինքը կարծես չի յերևում, իր համակրանքն ու հակակրանքը շատ քիչ է հանդես բերում, այլ պատմում է, սահուն, գեղեցիկ, գրավիչ ու համարյա միշտ համեմատ ժողովրդական առակներով ու խոսելու ձևերով: Թումանյանի լեզուն կանոնավոր է, սահուն ու մաքուր: Ամենամեծ առավելութիւնն այն է, վոր կենդանի յե ու աշխուժ, վորովհետեւ են աղբյուրը, վորտեղից վերցնում է նա իր լեզվի կենդանի ու սիրուն ձևերը, անսպառ է, դա ժողովրդի լեզուն,

ամենքը, եղպես եր նրա ստացած կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը:

Նրա գրվածքների սիմասն ել կազմում են փիլիսոփայական խորհրդածութիւնները— բանաստեղծական ձևով գրված. շատ չեն գրանք, բայց արևելյան բանաստեղծների մոտորելու և ամեն մի յերևութի փիլիսոփայական բացատրութիւն տալու կնիքն են կրում իրենց վրա:

Գեղեցիկ են ու տաղանդավոր մեր բանաստեղծի մանկական-պատանեկական գրվածքները, նրանց թվում և նրա լեզենդաները— Ժողովրդական ավանդութիւնները, ինչպես, որին՝ Զոհ, Շունն ու կատուն, Անիծած հարսը, Անբախտ վաճառականներ, Չարի վերջը և այլն:

Չկա հայերեն իմացող մի մարդ—մանուկ, պատանի թե հասակավոր, վոր չիմանա Թումանյանի մանկական վոտանավորներից— պոեմներից ու ավանդութիւններից միջանիսը: Ենքան գրավիչ, ենքան սիրուն են գրված եղ գրվածքները, վոր գրականութեան մեջ նմանը չունեն— չեթե չհաշվենք իր բարեկամ Աղայանի վոտանավորներն ու յերգերը:

Թումանյանի գրվածքների մեջ մի ուրիշ մասն ել կա, վոր համարյա թե չկա իր ժամանակակից մշուս բանաստեղծների գրվածքներում. դա աշխատավոր Ժողովրդի թեկուզ լուռ ու

խոնարհ տրտունջն ու բողոքն ե: Ահա ինչ և ինչի մասին ե գրում Հով. Թումանյանը:

IV

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԳՐՈՒՄ

Թումանյանը մեծ ու շնորհալի բանաստեղծ ե հենց նրանով, վոր իր ասածները տալիս ե պատկերներով: Թե մարդկային հոգու ներքին զգացումները, թե բնական արտաքին յերևույթները նա պատկերավորում ե, մարմնացնում ե և արտահայտում ե գեղեցիկ ձևերով ու սիրուն բառերով:

Նա ավելի շատ պատմող ե, համով, գրավիչ պատմող: Ճիշտ ե, նա ունի անհատական զգացմունքներ արտահայտող, ապրումներ տվող վոտանավորներ, բայց նրա գրվածքների մեծ մասի մեջ ինքը կարծես չի յերևում, իր համակրանքն ու հակակրանքը շատ քիչ ե հանդես բերում, այլ պատմում ե, սահուն, գեղեցիկ, գրավիչ ու համարյա միշտ համեմած Ժողովրդական առակներով ու խոսելու ձևերով: Թումանյանի լեզուն կանոնավոր ե, սահուն ու մաքուր: Ամենամեծ առավելութիւնն այն ե, վոր կենդանի յե ու աշխուժ, վորովհետեւ են աղբյուրը, վորտեղից վերցնում ե նա իր լեզվի կենդանի ու սիրուն ձևերը, անսպառ ե, դա Ժողովրդի լեզուն,

ամենքը, եղպես եր նրա ստացած կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը:

Նրա գրվածքների մի մասն ել կազմում են փիլիսոփայական խորհրդածութիւնները—բանաստեղծական ձևով գրված. շատ չեն դրանք, բայց արևելյան բանաստեղծների մոտրելու և ամեն մի յերևութի փիլիսոփայական բացատրութիւն տալու կնիքն են կրում իրենց վրա:

Գեղեցիկ են ու տաղանդավոր մեր բանաստեղծի մանկական-պատանեկական գրվածքները, նրանց թվում և նրա լեզուները—ժողովրդական ավանդութիւնները, ինչպես, որինալ, Շունն ու կատուն, Անիծած հարսը, Անբախտ վաճառականներ, Զարի վերջը և այլն:

Զկա հայերեն իմացող մի մարդ—մանուկ, պատանի թե հասակավոր, վոր չիմանա թումանյանի մանկական վոտանավորներից—պոեմներից ու ավանդութիւններից միջանիսը: Ենքան գրավիչ, ենքան սիրուն են գրված եղ գրվածքները, վոր գրականութիւն մեջ նմանը չունեն—յեթե չհաշվենք իր բարեկամ Աղայանի վոտանավորներն ու յերգերը:

Թումանյանի գրվածքների մեջ մի ուրիշ մասն ել կա, վոր համարյա թե չկա իր ժամանակակից մշուս բանաստեղծների գրվածքներում. դա աշխատավոր ժողովրդի թեկուզ լուռ ու

խոնարհ տրտունջն ու բողոքն ե: Ահա ինչ և ինչի մասին ե գրում Հով. Թումանյանը:

IV

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԳՐՈՒՄ

Թումանյանը մեծ ու շնորհալի բանաստեղծ ե հենց նրանով, վոր իր ասածները տալիս ե պատկերներով: Թե մարդկային հոգու ներքին զգացումները, թե բնական արտաքին յերևույթները նա պատկերավորում ե, մարմնացնում ե և արտահայտում ե գեղեցիկ ձևերով ու սիրուն բառերով:

Նա ավելի շատ պատմող ե, համով, գրավիչ պատմող: Ճիշտ ե, նա ունի անհատական զգացմունքներ արտահայտող, ապրումներ տվող վոտանավորներ, բայց նրա գրվածքների մեծ մասն մեջ ինքը կարծես չի յերևում, իր համակրանքն ու հակակրանքը շատ քիչ ե հանդես բերում, այլ պատմում ե, սահուն, գեղեցիկ, գրավիչ ու համարյա միշտ համեմած ժողովրդական առակներով ու խոսելու ձևերով: Թումանյանի լեզուն կանոնավոր ե, սահուն ու մաքուր: Ամենամեծ առավելութիւնն աչն ե, վոր կենդանի յե ու աշխուժ, վորովհետեւ են աղբյուրը, վորտեղից վերջնում ե նա իր լեզվի կենդանի ու սիրուն ձևերը, անսպառ ե, դա ժողովրդի լեզուն,

ժողովրդական բարբառն է: Ժողովրդի կոպիտ, չերբեմն գոհնիկ ու անտաշ բարբառից Թումանյանը վերցրել է ամենից գեղեցիկ ու արտահայտիչ ձևերն ու բառերը. դրա համար ել ենք քան զրավիչ ու կենդանի չե նրա լեզուն ու գրելու ձևը:

Մի բան էլ, վոր հատկապես աչքի յե ընկնում Թումանյանի գրվածքներում, դա են է, վոր նա շատ մեծ ուշադրություն է դարձրել հայ գեղջկուհու վրա, առանձին սիրով ու խնամքով պատկերացրել նրա սոսկայի, ստրկական վիճակը, յուրահատուկ քնքշությամբ տվել է նրա հոգեկան ապրումներն ու թշվառ կյանքը խիստ հուզիչ ու աննման պատկերներով:—

«Աշխարհը բանտ,
Մեջը անբախտ
Յեա մի գերի անխնդում.

Ախ, սե ըլի,
Չըքվի, փրլի
Ծնված որը աղջկա,
Յավ ու խնդում
Փակված սրտում,
Ծիծաղ չըկա, «ախ» չկա...

ասում է չերիտասարդ հարոն՝ իր ստրկական վիճակը փողբայով: Կամ թե չե, հիվ կարող է մոռանալ «նազելի» Անուշի չքնաղ պատկերը,

նրա անկեղծ ու սրտանց սերը, վոր կոպիտ չեղբայրն սպառնում է խանչալի ծերովդուրս հանել նրա սրտից, նրա տաբաբախտ, վորբերգական վախճանը:

Գուցե վոչվոր ենպես հարազատ, ենպես ճիշտ ու ենպես զգայուն չի տվել գեղջկուհու թշվառ որը, ինչպես Թումանյանը:

— — —

Նրա գրվածքների բուն նյութը հասարակ ժողովուրդն է. գրել է եդ ժողովրդին մատչելի ձևով ու լեզվով, ու կարծես հույս է դրած հասարակ ժողովրդի համար. դրա համար ել նրան ժողովրդի բանասեղծ ենք ասում:

V

Ո՛Վ ԵՐ ՀՈՎ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԸ

Հով. Թումանյանը բանաստեղծ էր, այս բառի ամենալայն իմաստով: Նա ժողովրդի բանաստեղծն էր: Այսինքն նրա բանաստեղծություններն մեջ ժողովուրդն ինքն էր հանդես գալիս: Հնումը բանաստեղծները չէին թագավորների, իշխանների — մի խոսքով՝ տիրապետողների բանաստեղծ, նկարագրել են պալատական կյանքն ու ասպետների բաշագործությունները, այնուհետև փողի մարդու — բուրժուազիայի, առևտրականի կյանքն ու կենցաղը,

ու միայն վերջումն ե, վոր ժողովուրդը իր ամբողջությամբ հանդես ե գալիս:

Մեր չափաբերական բանաստեղծության մեջ Հով. Թումանյանի բանաստեղծության մեջ ե, վոր հանդես ե գալիս գյուղը, գյուղացին, գյուղական ամբոխը — իր անտիրապաշտություններով, իր կենցաղով, իր վիշտ ու ծիծաղով:

Ճիշտ ե, Թումանյանը շատ բաների մասին ե գրել, բայց նրա գրվածքների մեջ հիմնականը, եյականը գյուղն ե, գյուղացին, այն ե՝ մեր — հատկապես նրա ժամանակվա — ժողովրդի մեծագույն մասը. դրա համար ել նրան ասում ենք ժողովրդի բանաստեղծ:

Ու քանի վոր նրա յերկերում հանդես ե գալիս գյուղական ժողովուրդը, պարզ ե, վոր եղ ժողովրդի ապրած տեղն ել պետք ե հանդես գա: Ու Թումանյանը տալիս ե եղ տեղը, այն ե՝ բնությունը ու նա տալիս ե, նկարագրում ե եղ բնությունը, սիրահարի նման: Նա բնության սիրահար ե, նա ապրում ե բնության գեղեցկությամբ, նա տալիս ե բնությունն ենպես, ինչպես քչերին ե հաջողվել: Լեռնային չքնաղ բնությունը նկարագրելով, նա հագված ե տալ այդ յեռներում ապրող ժողովրդի կյանքի բոլոր կողմերը — նրա մանկությունն ու յերիտասարդությունը, նրա ծերությունն ու մահը, նրա

կյանքն ու ապրուստը, նրա աշխատանքն ու չարչաւանքը:

Ճիշտ ե, նրա գրվածքների մեջ շատ մեծ տեղ չի բռնում չարքաշ, աշխատավոր գյուղացու դառն ապրուստն ու կոխումը հարուստներից, նա բացարձակ դասակարգային տարբերություն չի դրել աշխատավորության ու գյուղիցեցերի միջև, նա ընդհանրապես ժողովրդին ե յերգում, սակայն նա ունի ե այնպիսի գրվածներ, ուր տանջված, աղքատ աշխատավորի բողոքն ե տալիս, այդ աշխատավորի հառաչանքն ե բերում ընդգեմ գյուղի անիրավ կարգերի ու արյունակեր տգրուկների:

Այսպես նա իր հուշակավոր «Գութանի յերգը» վոտանավորում նկարագրում ե աղքատ գյուղացու անտանելի դրությունը — վոչ միայն պարտքատիրոջ, այլ և նրա (պարտքատիրոջ) հոգեկից յեղբայր ու ձրիակեր տերտերի, այլ և տերության անասելի ճնշման ու թալանի մասին...

«Պարտքատերը գանգատ դնաց,

Գլխովն էլ գա, կըծեծի,

Տերտերն որհնեց, անվարձ մտքովն իրաւունքն

Կըբարկանա, կանիծի:

Են որն եկան թովջիարին

Հարկ են ուզում տերության

Կամ թե չե «Հառաչանք»-ում ծերունին
ինչպիսի պատկերավորութիւնք ե տալիս «Թա-
վադ»-ների վերաբերմունքը. —

«Եստեղ մեզ մօտիկ թավադներ ունենք,
Ամենքս, իմացիր, տասը տեր ունենք...

Մեկին մեր գյուղում մի թիղ հող ունի,
Թքես, մի ծերից մյուս ծերը կընկնի,
Վաչ ինքն ե վարում, վոչ տալիս մեկին:
Բուռն ե հավաքել գյուղացու հողին:

Գնում ե ուրշի ապրանքը տանում,
Թագուն հավաքում իր հանդն ե անում,
Աղմուկով բշտում իր հանդի միջից,
Շտրափ ե առնում անմեղ տիրոջից:

Սակայն այս բոլորի՝ անիրավ քրոխվաների,
կաշառակեր չինոմիլիկների, «մեծավորի թեփչի լի-
զող» թավադների դեմ կովելու, նրանցից ա-
զատվելու, լնդհանուր ուժերով աչդ լուծը թո-
թափելու վոչ մի միջոց չի առաջարկում մեր
բանաստեղծը: Միակ ըմբոստ խոսքը վոր կ —

դա լել անորոշ ու ցավին ճար չանող ես դարձ-
վածն ե, թե՛

Ե՛հ, մի խոսեցնի, աստված կսիրես,

Թե չե մի դաշաղ կըդառնամ յես ել...

Աւստաւորի մասին գրելով՝ Թումանյանը
խեղճ ու կրակ աղբատի թշվառ հառաչանքն ե
տալիս միայն. — չկա են ցասկոտ բողոքն ու ըմ-
բոստացումն ընդդէմ տիրող կարգերի ու «անի-
րավ» հարուստների, վոր հատուկ ե աշխատանքի
յերգչին:

Այժմ լրանում ե ժողովրդի բանաստեղծի
ծննդյան 60 տարին. նա ապրեց ընդամենը 54
տարի, սակայն շատ քչերին ե վիճակվել դեռ
իրենց կենդանութան ժամանակ այնքան ժո-
ղովրդականութուն ձեռք բերել, ինչքան Հով.
Թումանյանին: Այժմ ել սենք պետք ե բարձր
գնահատենք և կարդանք Թումանյանի գրածնե-
ր, վորովհետեւ գիշերիկ ե գրում նա և մա-
քուր, որինակեի լեզվով: Ամենիս ել կարող ենք
և պետք ե կարդանք Թումանյանի գրածները՝
ուրախութեամբ լեզվի այն թարմ ու ճկուն
վոճերից, ձեւերից ու բառերից, վոր ժողովրդից

վերցնելով ենթան շնորհալի կերպով գործ ե ա-
ծել նա:

Նա մեր ամենամեծ բանաստեղծներէց մեկն
է և դեռ չերկար կ'մնա թե մանուկների, թե մե-
ծերի սիրելին:

Օվ. Կումանյան

(Ու պովոդս 60-լետիյա ըղջենիյա)

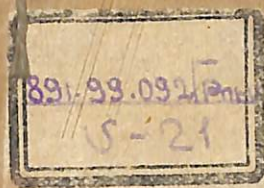

ԳԻՆՆ Ե 10 ԿՈՊ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0389009

891.99.092

5-21

69.624